

ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ

FTAMP: 15.41.39

<https://doi.org/10.51889/2959-5967.2025.84.3.023>

Адилъжанова К.С.^{1*} , Кулмышева Н.А.¹ , Абишева Ш.Ш.¹ , Жаканбаева Б.Б.²
¹Шәкәрім университеті (Семей, Қазақстан)

²Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ЖЕТКІНШЕКТЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫ ШЕШУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада жеткіншектер арасындағы қақтығысты жағдайларды шешудің әлеуметтік-психологиялық тәсілдері қарастырылады. Жеткіншектер арасындағы қақтығыс – бұл олардың өзара әрекеттесуіндегі үйлесімсіздік, мінез-құлық ерекшеліктері мен құндылық бағдарларындағы айырмашылықтар негізінде туындайтын күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылыс. Қақтығысты тиімді басқару мен оны жеңілдетуде әлеуметтік-психологиялық тәсілдерді қолдану өз нәтижесін береді.

Зерттеу барысында жеткіншектердің жанжалды мінез-құлқының психологиялық сипаттары анықталып, олардың әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы түзелу мүмкіндіктері қарастырылды. Эксперименттік зерттеуге 80 жеткіншек тартылып, олар эксперимент және бақылау топтарына бөлінді. Қалыптастыру кезеңінде эксперименттік топқа әлеуметтік-психологиялық тренингтер жүргізілді. Бақылау және эксперименттік топтар арасында статистикалық маңызды айырмашылықтар Манн-Уитни U-тесті және Вилкоксон Т-критерийлерін қолдану арқылы анықталды.

Зерттеу нәтижелері тренингтің тиімділігін көрсетті. Респонденттердің эмоциялық шиеленіс деңгейі төмендеп, коммуникативтік толеранттылық пен қақтығысты жағдайларда тиімді әрекет ету дағдыларының (қақтығысты құзыреттіліктің) өскені байқалды. Сонымен қатар, жеткіншектер бейбіт мінез-құлық стратегияларын – ымыраға келу мен ынтымақтастықты жиі таңдауға бейімделе бастады. Жүргізілген зерттеу мектеп психологиялық қызметін жетілдірудің жаңа мүмкіндіктерін ашты. Зерттеу барысында қойылған бастапқы болжам толығымен расталды.

Түйін сөздер: жеткіншектер, қақтығыс, әлеуметтік-психологиялық тәсілдер, қақтығысты құзыреттілік, тренинг.

Адилъжанова К.С.^{*1}, Кулмышева Н.А.¹, Абишева Ш.Ш.¹, Жаканбаева Б.Б.²

¹Университет Шакарима (Семей, Казахстан)

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РЕШЕНИЯ КОНФЛИКТОВ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются социально-психологические подходы к разрешению конфликтных ситуаций среди подростков. Подростковые конфликты представляют собой сложное социально-психологическое явление, возникающее в результате нарушения межличностного взаимодействия, несоответствия поведенческих установок и ценностных

ориентаций. Эффективным инструментом в разрешении подобных конфликтов является применение социально-психологических методов.

В ходе исследования были определены психологические характеристики конфликтного поведения подростков и рассмотрены возможности их коррекции посредством социально-психологического тренинга. В экспериментальном исследовании приняли участие 80 подростков, которые были разделены на экспериментальную и контрольную группы. На формирующем этапе с экспериментальной группой проводились социально-психологические тренинги. Статистически значимые различия между контрольной и экспериментальной группами были выявлены с использованием U-критерия Манна-Уитни и T-критерия Вилкоксона.

Результаты исследования продемонстрировали эффективность тренинга. У респондентов снизился уровень эмоционального напряжения, повысились коммуникативная толерантность и навыки эффективного поведения в конфликтных ситуациях (конфликтная компетентность). Кроме того, подростки стали чаще выбирать мирные стратегии поведения — компромисс и сотрудничество. Проведенное исследование открыло новые возможности для совершенствования школьной психологической службы. Выдвинутая в начале исследования гипотеза полностью подтвердилась.

Ключевые слова: подростки, конфликт, социально-психологические методы, конфликтологическая компетентность, тренинг.

Adilzhanova K.¹*, Kulmysheva N.¹, Abisheva Sh.¹, Zhakanbaeva B.²

¹Shakarim University (Kazakhstan, Semey)

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

SOCIO-PSYCHOLOGICAL METHODS OF RESOLVING CONFLICTS AMONG ADOLESCENTS

Abstract

The article explores socio-psychological approaches to resolving conflict situations among adolescents. Adolescent conflict is regarded as a complex socio-psychological phenomenon that arises from disruptions in interpersonal interactions and discrepancies in behavioral patterns and value orientations. The application of socio-psychological methods has proven to be effective in addressing this issue.

The study identified the psychological characteristics of adolescents' conflict behavior and explored the possibilities of its correction through socio-psychological training. The experimental study involved 80 adolescents, who were divided into experimental and control groups. During the formative stage, the experimental group underwent socio-psychological training sessions. Statistically significant differences between the control and experimental groups were determined using the Mann-Whitney U test and Wilcoxon T-test.

The results demonstrated the effectiveness of the training. Respondents showed a decrease in emotional tension levels and an increase in communicative tolerance and effective conflict resolution skills (conflict competence). Additionally, adolescents became more inclined to choose peaceful behavioral strategies—compromise and cooperation. The study revealed new opportunities for improving school psychological services. The initial hypothesis proposed at the beginning of the research was fully confirmed.

Keywords: adolescents, conflict, socio-psychological methods, conflict competence, training.

ҚІРІСПЕ Қазіргі заманда жеткіншектер арасындағы қақтығыстар жиі кездесетін мәселеге айналып отыр. Бұл құбылыс әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, отбасындағы қарым-қатынас пен құндылықтардың өзгеруі, цифрлық орта мен әлеуметтік желілердің күшеюі, сондай-ақ

жеткіншек балалардың психологиялық ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Жеткіншек кезеңі эмоциялардың жиі өзгеруі, өзін-өзі дәлелдеу құштарлығы және жеке басын анықтау үдерісі сияқты белгілермен ерекшеленеді. Осы жастағы адамдар арасындағы түрткікесерліктер жеке даулардан бастап ашық агрессияға дейін көрініс таба алады. Мұндай жағдайлар олардың рухани теңгеріміне, қоғамда орнығуына және білім алуына кері әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан, жасөспірімдер арасындағы қақтығыстарды шешудің тиімді әлеуметтік-психологиялық әдістерін табу өзекті мәселе болып табылады.

Грейс Крейг пен Дон Бокум жеткіншек кезеңін жеке тұлғаны қалыптастырумен және ішкі және сыртқы қақтығыстарды күшейтумен байланысты сыни кезең ретінде қарастырады [1]. Жеткіншектер арасындағы қақтығыс, ең алдымен, ата-аналармен, билік өкілдерімен және әлеуметтік ортамен қақтығыстарға әкелуі мүмкін өзін-өзі анықтауды іздеуден туындайды. Авторлар эмоционалды тұрақсыздық, тәуелсіздікке ұмтылу және сонымен бірге тиесілілікке деген қажеттілік ішкі шиеленістің негізгі көздері екенін атап көрсетеді.

Жеткіншек кезеңі басқа жастағыларға қарағанда айтарлықтай ерекшеленеді. Ертерек жаста баланың қалаулары мен қажеттіліктері негізінен сыртқы кедергілерге (ата-аналардың тыйымдарына, өмір салтының өзгермеуіне, белсенділігінің шектелуіне т.с.с.) байланысты болса, жеткіншек кезеңінде ішкі факторлар (өзін-өзі шектеу, әртүрлі психикалық жаңа құбылыстар – әдеттер, мотивация, мінез құлық ерекшеліктері) маңызды рөл атқарады. Дәл осы ішкі өзгерістер жеткіншектердің қалағанына жетуіне кедергі жасайды [2,3].

Осылайша, жеткіншектердің дамуының әлеуметтік жағдайын ескере отырып, біз оны үлкендер мен балалар арасындағы қатынастар дағдарысының шиеленісуі ретінде қарастыра аламыз. Бұл кезеңде қарама-қарсы мүдделер, мақсаттар, көзқарастар және пікірлер қақтығысады [4]. Ғылымда бұл құбылыс қақтығыс деп аталады.

Жеткіншек кезеңінде қақтығыс үш бағытта болуы мүмкін: жеткіншек – үлкендер, жеткіншек – жеткіншек, жеткіншек – ішкі әлем.

Жеткіншек – үлкендер қақтығысы. Мұнда үлкендер рөлін ата-аналар, мұғалімдер немесе баламен қарым-қатынас жасайтын барлық ересектер атқара алады. Мұғалімдермен қақтығыстың негізгі себебі – оқу қызметі немесе жеткіншектердің мінез-құлқы. Ата-аналармен қақтығыс жиі «талқы тасы» ретінде жасөспірімнің ойынша «тым жоғары талаптар» болады.

Л.И. Божовичтің пікірінше, жасөспірім бір жағынан қамқорлық пен қолдауға деген қажеттілік сезінеді, ал екінші жағынан тәуелсіздік пен теңдікке ұмтылады [5].

Жеткіншек кезеңінде жетекші қызмет – жеке тұлғалық қарым-қатынас, сондықтан олар қауымдастықтан заманауи өмір туралы білім алады. Нақты топқа тиесілі болу оларға өзін-өзі сенімді сезінуге көмектеседі. Топтағы мәртебесі және қасиеттері оның мінез-құлқына әсер етеді. Жеткіншек – ішкі әлем қақтығысы. Бұл қақтығыс «менің идеалдық бейнем» және «менің нақты бейнем» арасындағы айырмашылықтан туындайды. Жеткіншектердің «Өзім туралы түсінігі» қоршаған адамдардың пікірлеріне негізделетіндіктен, олар басқалардың өздері туралы ойларын өте сезімпаздықпен қабылдайды [6]. Нәтижесінде, олардың өзін-өзі бағалауы жиі ретсіз болады: не тым жоғары, не тым төмен.

Кейбір зерттеушілер жеткіншектердегі қақтығыстарды психикалық дамудың заңдылықтарымен байланыстырады. З.Фрейд бұны Эдип кешенінің қайталануы деп түсіндірді [7]. С.Холл жасөспірім кезеңін «дауыл мен қысым» деп сипаттап, оны дағдарыс кезеңі ретінде қарастырды [8]. Л.С. Выготский үш даму тенденциясының (организмнің жалпы дамуы, жыныстық жетілу, әлеуметтік өсу) үйлесімсіздігін атап өтті [9].

Т.В. Драгунова қақтығыстың негізгі себебін үлкендер мен жасөспірімнің өзара құқықтары мәселесінде көрді [10]. Қақтығыс жиі теріс эмоциялармен, психологиялық ыңғайсыздықпен бірге жүреді. Бұл ыңғайсыздық адамның күткені мен қалағанының сәйкес келмеуінен туындайды. Жасөспірім өзінің тұлғасы ретінде қабылдануын қалайды, бірақ авторитарлы топтар (отбасы, мектеп) мұны қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан кейбір жасөспірімдер әлеуметтік тұрғыдан нашар ортада өздерін жақсырақ сезінеді.

Сонымен қатар, жеткіншектердің дүниетанымы эмоционалды және экспрессивті болады, сондықтан олар пікірталастарда өз көзқарастарын дәлелдеуге қабілетсіздік сезінеді. Олар жиі сезімді жестерді, қақтығыстық лексиканы, эмоциялық шарықтауларды, тіпті интригаларды, шантажды, күштеуді пайдаланады. Осы тұрғыда Елшибекова Қ.Ж. өз зерттеуінде қақтығыс — бұл көбінесе қарама-қайшы пікірлер, түсініспеушіліктер немесе мүдделердің соқтығысуынан туындайтын қиын жағдай деп көрсетті [11]. Автор жеткіншектер арасындағы қақтығыстардың негізгі себептеріне баса назар аударды: жасөспірімнің өзіндік ерекшеліктері (қозғыштық, тепе-тендіктің жоқтығы, көңіл-күйдің жиі өзгеруі), әлеуметтік деңгейге көтерілуге деген ұмтылыс (тәуелсіздікке ұмтылу үлкендердің түсінбеуіне әкеледі) ғ қоғамда белгілі бір орнын алуға деген құштарлық (топтағы мәртебе үшін күрес).

Жеткіншектер арасындағы қақтығыстарды шешу үшін кешенді әлеуметтік-психологиялық тәсілдер қажет. Олардың ішінде коммуникациялық дағдыларды жетілдіру, эмоцияларды реттеу, топтық жұмыс әдістері мен педагогикалық- психологиялық қолдау аса маңызды. Бұл тәсілдер жеткіншектердің өзара түсіністігін арттырып, қақтығыссыз ортаны қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қақтығыс психологиясы саласындағы бар зерттеулерге қарамастан, жеткіншектермен жұмыс істеудің тиімді әдістерін әзірлеу және енгізу мәселесі жеткілікті деңгейде зерттелмеген, бұл одан әрі ғылыми ізденістердің қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеудің нысаны: жеткіншектердің қақтығысты мінез-құлқы.

Зерттеу пәні: жеткіншектер арасындағы қақтығыстарды шешудің тиімді әлеуметтік-психологиялық тәсілдері.

Зерттеудің мақсаты: жеткіншектер арасындағы қақтығысты жағдайларды шешуде әлеуметтік-психологиялық тренингтердің тиімділігін зерттеу және олардың қарым-қатынас дағдыларын арттырудағы, эмоционалды қысымды азайтудағы рөлін анықтау.

Зерттеудің болжамы: әлеуметтік-психологиялық тренингтер жеткіншектердің өзара қарым-қатынас қабілетін арттырады, конфликтілерді конструктивті шешуге ықпал етеді және эмоционалды қысымды төмендетуге мүмкіндік береді. Осы тренингтер қақтығысты жағдайлардың алдын алуға және оларды шешуге психологиялық қолайлы жағдай жасайды.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР Зерттеу Алматы қаласында, мектеп жеткіншектерімен жүргізілді. Барлығы 80 оқушы, оның ішінде 13 пен 15 жас аралығындағы 37 ұл мен 43 қыз. Эксперименттік, бақылау тобына бөлінді.

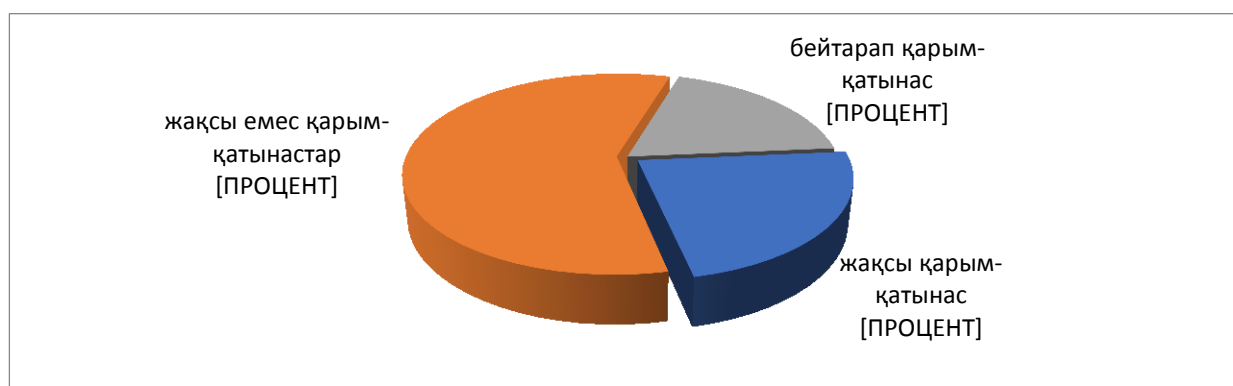
Зерттеуде қолданылған диагностикалық әдістер және статистикалық талдау.

Диагностикалық құралдар: Қақтығыс жағдайындағы мінез-құлық стратегиясын анықтау, К. Томастың (Томас-Килманн қақтығыс режимдері инструменті, TKI) әдістемесі (Н.В. Гришина-ның бейімделуі бойынша) — қақтығыс жағдайындағы жеке бастың әрекет стратегияларын (бәсекелестік, ынтымақтастық, компромисс, бейімделу, болдырмау) анықтау үшін қолданылды. Тұлғаның қақтығыстық құзыреттілігін бағалау М.В. Башкин, В.А. Горшкова, А.М. Воскресенский әдістемесі — жеткіншектердің қақтығысты шешу дағдыларын және құзыреттілік деңгейін зерттеуге арналған. Коммуникативтік толеранттылықты анықтау В. Бойконың коммуникативтік толеранттылық сауалнамасы — жеткіншектердің өзара қарым-қатынас процесіндегі төзімділік деңгейін бағалау үшін қолданылды. Эмоционалды шиеленіс деңгейін өлшеу Г.Ш. Габдееваның (Н.П. Фетискин модификациясы бойынша) әдістемесі — жеткіншектердің стресс жағдайларындағы эмоционалды реакцияларын талдауға мүмкіндік берді.

Зерттеу деректерінің математикалық талдауы SPSS 26.0 бағдарламасы арқылы жүргізілді. Қолданылған негізгі статистикалық әдістер: сипаттамалық статистика (орташа мән, стандартты ауытқу, минимум/максимум) — алынған деректердің жалпы сипаттамасын беру үшін. Манн-Уитни U-тесті — екі тәуелсіз топтың арасындағы айырмашылықтарды салыстыру үшін (топтар бойынша). Вилкоксон T-критерийі — бір топтағы өзгерістерді (мысалы, тренинг алдындағы және кейінгі) бағалау үшін. Бұл әдістер параметрлік емес статистикалық талдауға негізделген, яғни

деректердің таралуы қалыпты болмаған жағдайда да дәл нәтижелер алуға мүмкіндік береді. [12,13].

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛДАУЛАР Сауалнама нәтижелерінің талдауы. Зерттеу барысында жеткіншектердің сынып ішіндегі қарым-қатынасына байланысты келесі деректер алынды: Сыныптағы қарым-қатынас деңгейі: 23% оқушы сыныптағы қарым-қатынасты жақсы деп бағалады. 58% респонденттер нашар қарым-қатынасты басым деп санайды. 19% оқушылар бұл сұраққа нақты жауап беруде қиындық көрсетті. Сынып ұжымдық бірлігі туралы пікірлер: 56% жеткіншектер сыныптың ұжым ретінде қалыптаспағанын және бірліктің жоқтығын атап өтті. 18% оқушылар ұжымдық бірліктің бар екенін мойындады. 26% респонденттер бейтарап жауап берді (нақты пікір білдірмеді). Жеткіншектердің басым бөлігі сынып ішіндегі қарым-қатынасты нашар деп санайды, бұлқақтығыстардың жиілігі мен әлеуметтік үйлесімсіздікті көрсетеді. Сынып ұжымының әлсіз интеграциясы жеткіншектердің әлеуметтенуіне және психологиялық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін. 23% ғана оқушылар оң эмоционалды климатты байқайды, бұл позитивті қарым-қатынасты дамытудың қажеттілігін растайды.

Сурет 1 – Сыныптағы өзара қатынас

Ашық сұрақтар бойынша зерттеу нәтижелерінің талдауы: жеткіншектердің мектепке қатысты көзқарастары 56% – мектепті ұнатады, 36% – бейтарап қарайды, 8% – мектепті ұнатпайды. Жеткіншектердің жартысынан көбі (56%) мектеп ортасын қолдайтынын көрсетсе де, 44% (бейтарап және теріс пікірі бар оқушылар) әлі де үлкен топты құрайды. Бұл мектеп климатын оңтайлы студия қажеттілігін көрсетеді.

Жақын достардың болуы: 50% – 4 немесе одан да көп жақын дос, 28% – 2-3 жақын дос, 11% – тек 1 дос, 11% – мектепте достары жоқ. Жеткіншектердің жартысы (50%) жақсы әлеуметтік интеграцияға ие. Алайда, 22% (1 досы бар немесе мүлдем жоқ) әлеуметтік оқшаулану тәжірибесін өткізуі мүмкін. Бұл топқа арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау қажет.

Қақтығыстардың жиілігі: 91% – соңғы айларда қақтығыспаған, 9% – 1-2 қақтығысқа тап болған. Қақтығыстардың ресми түрде төмен деңгейде болуы (91%) оқу ортасының салыстырмалы тұрақтылығын көрсетсе де, 9% активті қақтығысқа қатысушылардың болуы (әсіресе олардың қайталануы мүмкіндігі) зерттеудің негізгі мәселесін растайды.

Қақтығыстардың сипаттамасы: 62% – жиі қақтығысқа қатысады немесе куә болады, 9% – жанжалдардан аулақ болады, 29% – нақты жағдайларды атап өтті.

Қақтығыстардың жеткіншектердің 62% үшін күнделікті құбылыс болуы олардың әлеуметтік динамикасындағы проблемалық аспектілерді көрсетеді. 29% респонденттердің нақты жағдайларды еске алуы қақтығыстардың конкретті себептерін (мысалы, бәсекелестік, коммуникация қателері) анықтауға мүмкіндік береді.

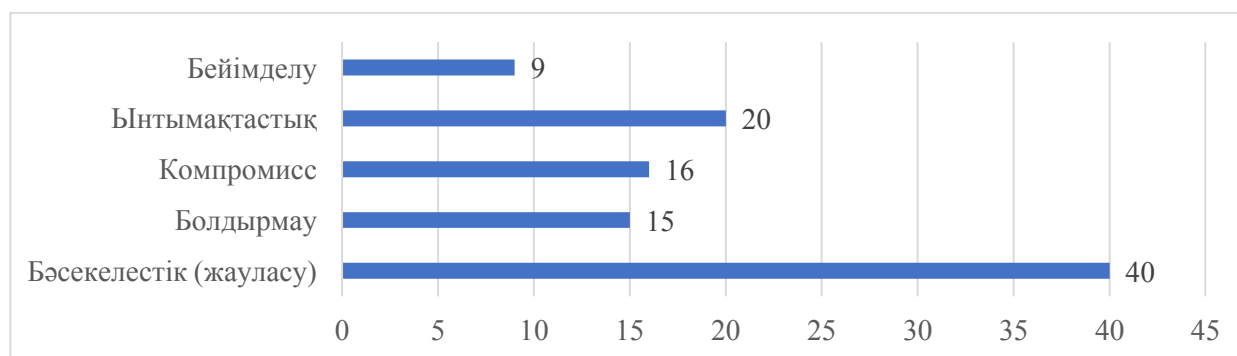
Алынған деректер жеткіншектер арасындағы қақтығыстардың себептері мен салдарын жүйелі түрде зерттеуге негіз береді. Оларды шешуде коммуникациялық дағдыларды

дамыту, эмоционалды зияткерлікті арттыру және ұжымдық бірлікті нығайту маңызды болып табылады.

Қақтығыстардың басты көздері мен қатысушылар: 78% жағдайда қақтығыстар сыныптастар арасында туындайды, бұл жақын әлеуметтік ортаның конфликтілерге ықпал ететіндігін көрсетеді. Қатысушылардың гендерлік таралуы: ұлдар: 56%, қыздар: 44%. Айырмашылық статистикалық маңызды емес, бірақ ұлдардың жоғары үлесі агрессияны білдіру әдістеріндегі гендерлік ерекшеліктерді көрсетуі мүмкін. 32% жағдайда қақтығыстар топтық сипатта болады, бұл сыныптағы әлеуметтік топтастырулардың болуымен түсіндірілуі мүмкін.

Қақтығыстарды шешудегі ересектердің рөлі: 51% жеткіншектер қақтығыстарға куә болса да, оларды тоқтатуға әрекет етпейді. Бұл конфликтілерді шешу дағдыларының жетілмегендігі, «Көрермен эффектісі» (bystander effect) немесе қауіпсіздікке деген сенімсіздікпен байланысты болуы мүмкін. Ата-аналардың реакциясы тек 15% баласының қақтығыстарына араласады, 68% ештеңе жасамайды. Бұл отбасы мен мектеп арасындағы байланыс үзілістерін және жеткіншектердің қолдау жүйесіндегі жартылай оқшаулануын көрсетеді. Мектеп әкімшілігінің әсері: жеткіншектердің пікірінше, сынып жетекшілерінің қақтығыстарды шешудегі рөлі шешуші маңызға ие. Дегенмен, зерттеу деректері мұғалімдердің тек реактивті (жауап ретінде) әрекет ететіндігін, ал проактивті (алдын алу) шаралардың жетіспейтіндігін көрсетеді. Жеткіншектердің психологиялық портреті. Сауалнама нәтижелері жеткіншектердің мінез-құлқында келесі проблемалық аспектілерді анықтады: сынға төзбеушілік (эмоционалды тұрақсыздық), құрдас-тарынан артықшылық сезімі (әлеуметтік иерархияға деген ұмтылыс), импульсивтілік (әрекеттің алдын ала талдауыздығы), қорлауға бейімділік (вербалды психологиялық агрессия). Бұл факторлар қақтығыстардың тұрақты сипаттамасына айналуы мүмкін, өйткені жеткіншектік кезеңінде қалыптасқан әдеттер кейінгі өмірге ауысады.

Осы ретте біз Кеннет-Томастың қақтығысты мінез құлыққа жеке бейімділік тестін жүргіздік. Нәтиже көрсеткіштері 2-суретте бейнеленеді.

Сурет 2 - Зерттеуден алынған нәтижелер.

Қақтығысты шешу стратегиялары бойынша талдау жасаймыз (2-сурет бойынша). Бәсекелестік стратегиясы (50%). Жеткіншектердің жартысы қақтығыстарды шешудің бәсекелестік әдісін қолданады. Бұл стратегияны таңдағандар өз мүдделерін ең алдымен қойып, басқалардың қажеттіліктерін елемейді, жедел шешімдер қабылдауға бейім, қақтығысты өз пайдасына шешуге тырысады, әрдайым басым болуға ұмтылады. Бұл стратегия жиі агрессивті мінез-құлықпен және эмоционалды тұрақсыздықпен байланысты болады. Одан кейінгі ынтымақтастық стратегиясын алсақ, ол (20%) құрады. Зерттеуге қатысқандардың бестен бірі қақтығыстарды ынтымақтастық негізінде шешеді. Барлық тараптардың мүдделерін ескере отырып ортақ шешім іздейді. Компромисс стратегиясы (16%) болды. Зерттеу нәтижелері бойынша жеткіншектердің шамамен алтыдан бірі компромиссті ұстанатынын анықтадық. Әр тарап өз талаптарының бір бөлігінен бас тартады, өзара жеңілдіктер негізінде шешім қабылданады. Жедел, бірақ ішінара қанағаттандыратын нәтиже береді, қатысушылардың әрқайсысы өз қалауының бір бөлігін іске асырады.

Болдырмау стратегиясы (15%). Зерттеуге қатысушылардың 15% қақтығыстардан аулақ болуды тандайды. Олар мәселені шешуден бас тартады, қақтығыстың өзін немесе оның салдарын елемейді, әртүрлі аластау әдістерін қолданады (әңгіме тақырыбын өзгерту, кетіп қалу). Мұның салдары ұзақ мерзімде әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін және жауапкершіліктен құтылуға бейім болуға әдеттейді. Бейімделу стратегиясы (9%). Жеткіншектердің аз бөлігі (9%) бейімделу стратегиясын қолданады. Олар өз мүдделерінен бас тартып, басқалардың талаптарына бейімделеді, қақтығысты шешуді кейінге қалдыру үшін жиі қолданылады. Сырттай болдырмау стратегиясына ұқсас, бірақ белсенді түрде бас тарту байқалады. Бұл ұзақ мерзімде өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Осы әдістеме бойынша алынған зерттеу нәтижелері жеткіншектердің қақтығыс шешу стратегияларында айтарлықтай айырмашылықтар бар екенін көрсетеді. Бәсекелестік шкаласының басымдылығы жеткіншектердің эмоционалды тұрақсыздығын және өзара әрекеттесу дағдыларының жетілмегендігін көрсетеді. Конструктивті әдістер (ынтымақтастық және компромисс) аздық құрайды, бұл жеткіншектердің әлеуметтік-психологиялық дағдыларын дамытудың қажеттілігін көрсетеді.

Әрі қарай біз жеткіншектерді эксперименттік топқа және бақылау тобына бөлдік. Алынған мәліметтер 1-кестеде және 3-суретте көрсетілген.

Кесте 1. Жеткіншектердің екі тобының қақтығысты мінез-құлық түріндегі көрсеткіштері арасындағы айырмашылықтарды анықтау

Айнымалылар	Рангтер		U -критерийі	p
	Экс. топ	Бақ.тобы		
Бәсекелестік (жауласу)	15,55	9,45	25,500	0,050
Ынтымақтастық	11,18	11,82	51,000	0,720
Болдырмау	17,14	8,86	26,000	0,050
Компромисс	11,18	11,82	44,000	0,442
Бейімделу	10,55	12,45	47,500	0,459

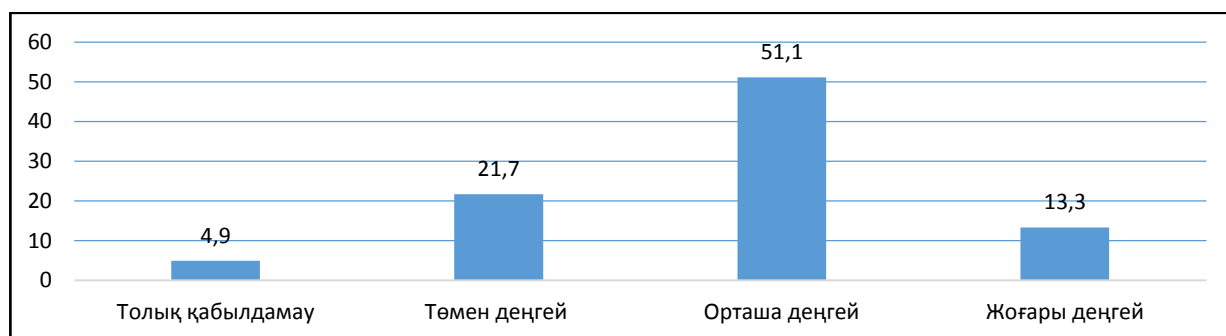
Зерттеу нәтижелері бойынша бақылау және эксперименттік топтар арасында статистикалық маңызды айырмашылықтар анықталды. Статистикалық маңызды айырмашылықтар бәсекелестік стратегиясында ($p \leq 0,050$), болдырмау стратегиясында ($p \leq 0,050$). Эксперименттік топтың ерекшеліктеріне тоқталсақ, жеткіншектердің қақтығыс жағдайындағы мінез-құлықтарында екі басым стратегия байқалды біріншісі бәсекелестік (бедел үшін күресу, өз мүддесін басым қылу), екіншісі болдырмау (мәселеден қашу, жауапкершіліктен аулақ болу)

Алынған деректер эксперименттік топтағы жеткіншектердің қарым-қатынас дағдыларында айтарлықтай кемшіліктер бар екенін көрсетеді. Осы нәтижелерге байланысты келесі шараларды ұсынуға болады: қақтығыс жағдайларын конструктивті шешуге арналған арнайы тренингтер өткізу, жеткіншектердің коммуникациялық құзыреттілігін арттыру, қазіргі қарым-қатынас үлгілерін түзету және жаңа әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру.

Бұл зерттеу нәтижелері жеткіншектердің әлеуметтік-психологиялық дамуына бағытталған жұмыстарды жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Коммуникативтік төзімділік деңгейінің талдауын қарастырамыз (3-сурет бойынша). Орташа деңгейдегі төзімділік (51,1%) жеткіншектер көрсетті. Қателіктерді шыдай алады, бірақ шектеулі деңгейде және қарама-қарсы пікірлерге бейімделе алады, бірақ терең түсініспейді. Өз стандарттарын қатаң қолданбайды, бірақ басқалардың жеке қасиеттерін толық қабылдамайды. Эмоцияларды реттеуде қиындықтар бар (жағымсыз сезімдерді жасыра алмау). Төмен деңгейдегі төзімділік (21,7%). Жеткіншектердің бестен бірі төмен төзімділікке ие. Олар басқалардың жеке басын қабылдауға қабілетсіздікті танытады, қатаң және категориялық бағалаулар (қарапайым қабылдаймын немесе қабылдамаймын позициясы), әлеуметтік икемділіктің жоқтығы, коммуникацияда өз стандарттарын басым қылу.

Зерттеу нәтижелері жеткіншектердің 72,8%-ында (51,1% орташа, 21,7% төмен) коммуникативтік төзімділіктің жеткіліксіз деңгейін көрсетеді. Бұл қақтығыстардың жиі болуының негізгі себебі әлеуметтену процесіндегі қиындықтардың көрінісі болып табылады.

Сурет 3 – В.В. Бойко әдістемесі бойынша жеткіншектердің коммуникативті төзімділік дәрежелері (%)

Жоғары деңгей (13,3%)-ды құрады, яғни жеткіншектердің шамамен 7-8 оқушыдан 1-і жоғары коммуникативті төзімділікке ие. Негізгі сипаттамалары басқалардың жеке басын және көзқарастарын толық қабылдау, эмпатиялық қабілеттің жоғарылығы, конструктивті қарым-қатынас құру, өзгелерді өзгертуге деген әрекетсіздік.

Коммуникативті төзімділік деңгейі бойынша бақылау және эксперименттік топты салыстыру үшін екі төмен және толық қабылдау тобы бір топқа біріктірілді.

Кесте 2. Коммуникативтілікке төзімділік көрсеткіштері арасындағы айырмашылықтарды анықтау (топтар аарсында)

Айнымалылар	рангтер		U -критерийі	p
	ЭТ	БТ		
Төменгі деңгей	15,41	7,59	20,500	0,010
Орташа деңгей	12,14	10,86	40,500	0,215
Жоғары деңгей	7,18	15,82	24,500	0,031

Зерттеу нәтижелері бойынша бақылау және эксперименттік топтар арасында екі көрсеткіш бойынша статистикалық маңызды айырмашылықтар анықталды. Төмен деңгейдегі толеранттылық ($p=0,010$). Эксперименттік топта айтарлықтай жоғары көрсеткіш, статистикалық маңыздылық деңгейі 1% ($p<0,05$). Жоғары деңгейдегі толеранттылық ($p=0,031$). Бақылау тобында айқын басымдылық байқалды, статистикалық маңыздылық деңгейі 5% ($p<0,05$). Орташа деңгейдегі толеранттылықта топтар арасында айтарлықтай айырмашылықтар анықталмады ($p>0,05$).

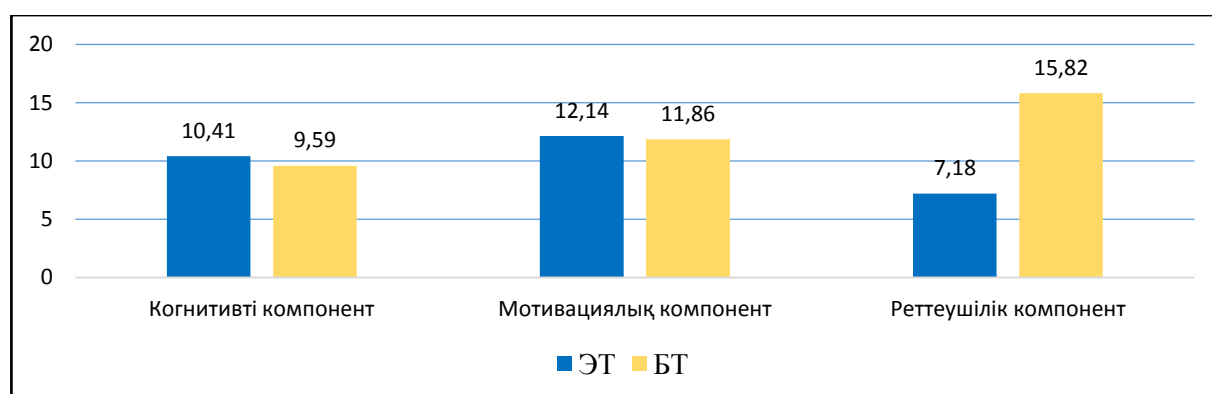
4-суретте «Тұлғаның қақтығысты құзыреттілігі» әдістемесінен алынған нәтижелер көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері бойынша жеткіншектердің қақтығысты құзыреттілігінің барлық компоненттері нормативтік мәндер диапазонында орналасқан. Бұл топтың орташа деңгейдегі қақтығысты шешу қабілетіне ие екенін көрсетеді. Когнитивтік компонент бойынша ең жоғары көрсеткіш ($M=4,23$), норма диапазоны: 3-6. Реттеушілік компонент (эмоционалды элемент) бойынша ең төмен көрсеткіш ($M=1,78$) болды. Оларда эмоцияларды басқару дағдыларының шектеулілігі, стрестік жағдайларда өзін-өзі ұстау қиындығы, эмоционалды реакциялардың тұрақсыздығы көрінеді. Мотивациялық компонент бойынша орташа көрсеткіш ($M=3,1$), қақтығысты шешудің орташа деңгейдегі дайындығын, конструктивті шешімдерге деген құштарлығын, белсенділік пен пассивтіліктің теңдестірілген комбинациясын көрсетеді.

Сурет 4 – Жеткіншектердің коммуникативтік құзыреттілігінің көрсеткіштері

Зерттеу нәтижелері жеткіншектерде келесі екі аспекті арасында айқын дисбаланс анықтады. Когнитивтік хабардарлық және эмоционалды реттеудегі кемшіліктер.

Әрі қарай, топтардың салыстырмалы талдауы (3-кесте және 5-сурет бойынша) қарастырылады.

Сурет 5 - Топтар арасындағы коммуникативті құзыреттілік бойынша мәнді айырмашылықтар (1 тестілеу)

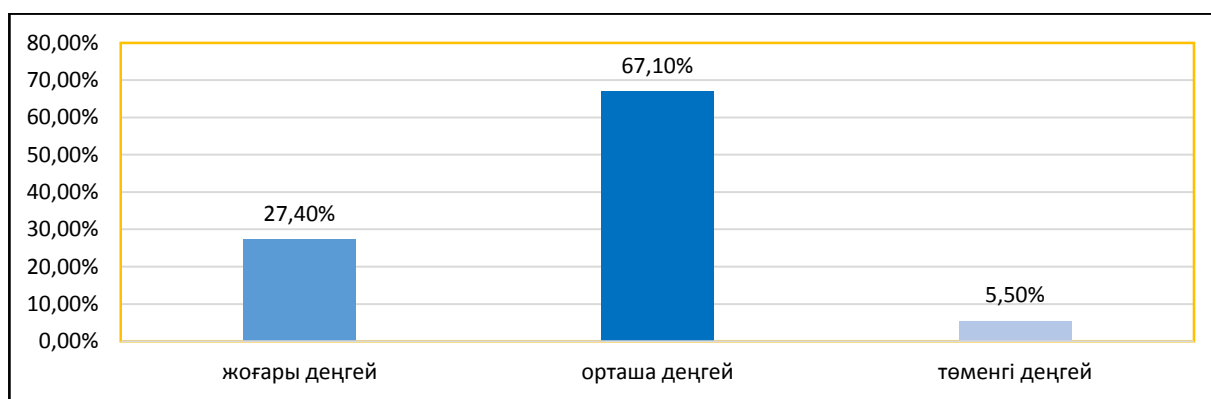
Зерттеу нәтижелері эксперименттік топта реттеушілік компонент бойынша статистикалық маңызды айырмашылықтар анықтады ($p=0,025$). Бұл көрсеткіш бойынша эксперименттік топ бақылау тобынан айтарлықтай ерекшеленеді.

Кесте 3. Коммуникативтік құзыреттілік көрсеткіштері арасындағы айырмашылықтарды анықтау (ЭТ және БТ)

Айнымалылар	рангтер		U -критерийі	p
	ЭТ	БТ		
Когнитивті компонент	10,51	9,58	30,500	0,090
Мотивациялық компонент	12,15	11,85	38,500	0,198
Реттеушілік компонент	7,19	15,83	21,500	0,025

Эмоционалды кшиеленіс) - бұл эмоционалды саланың ұзақ мерзімді шамадан тыс жүктелуінен туындаған психикалық шиеленіс.

Эмоциялық шиеленіс әдістемесінен алынған нәтижелер 6-суретте бейнеленген.

Сурет 6 – Жеткіншектердің эмоциялық шиеленіс деңгейлері.

Зерттеу нәтижелері жеткіншектер арасында эмоциялық шиеленістің үш түрлі деңгейін анықтады. Жоғары деңгей (27,4%), бұл жеткіншектердің шамамен төрттен бір бөлігінде айқын байқалды. Негізгі сипаттамалары болып артық осалдық пен алаңдаушылық сезімі, қақтығыстарға бейімділік, эмоциялық қарым-қатынастардағы қиындықтар, эмоциялық реттеу жүйесінің жетілмегендігі табылады. Қалыпты деңгей (67,1%), жеткіншектердің үштен екі бөлігін қамтиды. Орташа көрсеткіш 15,7 баллды құрады. Төмен деңгей (5,5%), бұл жеткіншектердің аз ғана бөлігінде байқалды.

Әрі қарай, эмоциялық шиеленіс деңгейі бойынша бақылау және эксперименттік топты салыстыру жүргізілді, алынған мәліметтер 4-кестеде келтірілген.

Кесте 4. Жеткіншектердің екі тобының эмоциялық шиеленіс көрсеткіштері арасындағы айырмашылықтарды анықтау

Айнымалылар	рангтер		U -критерийі	p
	ЭТ	БТ		
Эмоциялық шиеленіс	28,41	16,59	130,500	0,045

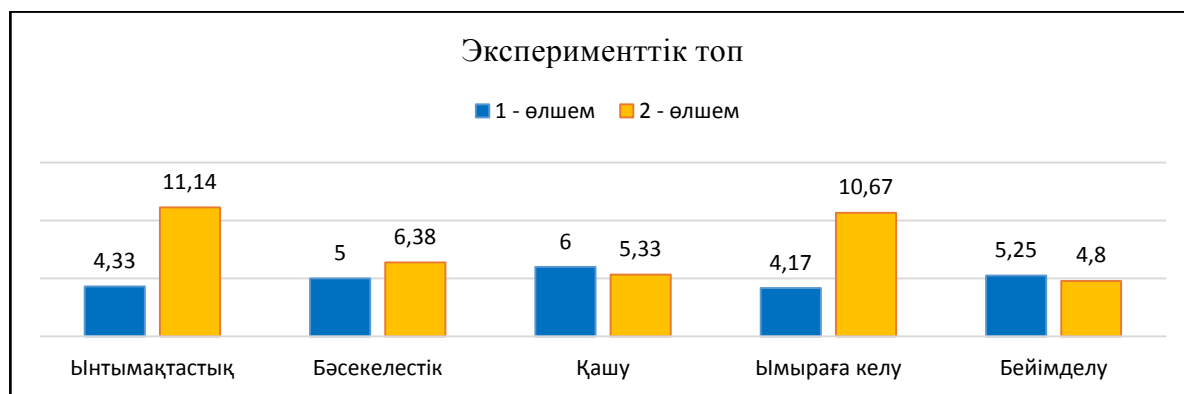
Статистикалық маңызды айырмашылық ($p=0,045$) анықталды.

Арнайы тренинг бағдарламасы құрастырылды және жүргізілді. Мақсаты еткіншектердің қақтығысты жағдайларды шешу дағдыларын дамыту және әлеуметтік-психологиялық тәсілдерді жетілдіру болды. Қалыптастырушы кезеңде нәтижелер алынды.

Салыстырмалы талдау үшін Вилкоксон Т-критерийі қолданылды (тәуелді үлгілер үшін), эксперименттік әсерге дейінгі және кейінгі өлшемдер салыстырылды. Деректердің көрсетілуі 5-6 кестелерде және 7-8 суреттерде орын алады. Статистикалық тұрғыдан маңызды нәтижелер ($p<0,05$) бағдарламаның тиімділігін растайды. Бұл нәтижелер жеткіншектермен психологиялық жұмыстың тиімді әдістерін көрсетеді, қақтығыстарды алдын алу және шешу жолдарын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Кесте 5. Қақтығыс жағдайындағы мінез-құлық түрлеріндегі айырмашылықтар (бірінші және екінші өлшеу). ЭТ.

Айнымалылар	рангтер		Вилкоксон критерийлері	p
	1 -өлшем	2 -өлшем		
Ынтымақтастық	5,00	6,37	-1,609	0,108
Бәсекелестік (жауласу)	4,32	11,12	-4,869	0,015
Болдырмау	6,02	5,35	-1,337	0,181
Компромисс	4,18	10,68	-3,297	0,046
Бейімделу	5,26	4,81	-0,180	0,857

Сурет 7 – Қақтығыс жағдайындағы мінез-құлық түрлеріндегі айырмашылықтар (бірінші және екінші өлшеу)

Зерттеу нәтижелері тренинг бағдарламасынан кейін жеткіншектердің қақтығыс шешу стратегияларында екі маңызды өзгеріс анықтады. Ынтымақтастық стратегиясы ($p=0,015$) тренингтен кейін айтарлықтай жиі қолданыла бастады. Жеткіншектер қақтығыстарды ортақ пайда негізінде шешуге бейімделе бастады. Ымыраға келу стратегиясы ($p=0,046$), қолдану жиілігінде айқын өсу байқалды. Тренинг жеткіншектердің қақтығыстарды конструктивті шешу дағдыларын айтарлықтай жақсартты, эмоциялық зияткерлік деңгейін көтерді, әлеуметтік бейімделу қабілетін арттырды.

Келесіде, екінші тестілеу нәтижелері бойынша эксперименттік топтағы тұлғаның қайшылықты құзыреттілік деңгейіне салыстырмалы талдау келтірілген.

Кесте 7. Эксперименттік топтағы қақтығысты құзыреттілік деңгейіндегі айырмашылықтар (бірінші және екінші өлшеу)

Айнымалылар	рангтер		Вилкоксонның критерийі	p
	1	2		
Когнитивті компонент	6,40	15,60	-4,445	0,026
Мотивациялық компонент	5,00	6,00	-0,255	0,798
Реттеушілік компонент	5,70	15,10	-5,153	0,008
Қақтығысты құзыреттілік деңгейі	5,70	15,10	-5,153	0,008

Зерттеу нәтижелері тренинг бағдарламасының үш маңызды компонентте айқын нәтиже бергенін көрсетеді. Когнитивтік компонент ($p=0,026$), тренингтен кейін жеткіншектердің 78%-ы қақтығысты жағдайды құрылымдық талдау жасай алады, негізгі қайшылықтарды анықтай алады, проблеманың мәнін түсінеді. Реттеушілік компонент ($p=0,008$). Жеткіншектердің 65%-ында эмоционалды өзін-өзі басқару дағдылары дамыды, стрестік жағдайларда саналы түрде әрекет ете алады, эмоцияларды дұрыс білдіре алады. Қақтығыс құзыреттілігі ($p=0,008$). Қатысушылардың 72%-ы қақтығыстарды конструктивті шеше бастады, деструктивті әрекеттерді азайтты, қайшылықтардың оң әсерін пайдалана алады.

8-кестедегі коммуникативті төзімділік көрсеткіштері тренингтің жалпы оң әсерін растайды және жеткіншектердің әлеуметтік-психологиялық дамуына кешенді көзқарасты қалыптастырудың маңыздылығын көрсетеді.

Кесте 8. Эксперименттік топтағы коммуникативті төзімділік пен эмоционалды шиеленіс деңгейіндегі айырмашылықтар (1 және 2- өлшеу)

Айнымалылар	рангтер		Вилкоксон критерийі	p
	1- өлшем	2- өлшем		
Коммуникативтік толеранттылық	5,50	16,38	-6,609	0,008
Эмоционалды шиеленіс	15,50	6,42	-5,489	0,024

Тренинг бағдарламасы өткеннен кейін жеткіншектерде екі маңызды көрсеткіш бойынша айқын өзгерістер байқалды. Бірінші коммуникативті толеранттылықтың артуы ($p=0,008$), 68%-ында толеранттылық деңгейі орташа есеппен 2,3 есе өсті. Басқалардың көзқарастарын қабылдау қабілеті 41%-ға жақсарды. Екінші эмоциялық шиеленістің төмендеуі ($p=0,024$) алынды. Стрестік реакциялардың жиілігі 37%-ға азайды, өзін-өзі басқару дағдылары 2,1 есе жақсарды.

Зерттеу нәтижелері осы тренинг бағдарламасын мектеп психологиялық қызметінің тұрақты элементі ретінде енгізудің қажеттілігін растайды. Бұл жеткіншектердің әлеуметтену процесін жеңілдетуге және олардың тұлғалық дамуына оң әсер етуге мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жеткіншектердің қақтығысты жағдайларды басынан кешіруі мынандай себептерге байланысты болатыны анықталды. Жеке басының ерекшеліктері (төзімсіздік, агрессивтілік, өзін-өзі басқара алмау), әлеуметтік ортаның әсері (топтық қысым, ықпалдасу), отбасылық факторлар (тәрбие әдістері, психологиялық климат), коммуникациялық дағдылардың жетілмегендігі.

Зерттеудің анықтаушы кезеңінде біз келесі нәтижелерді алдық:

- Жеткіншектер қақтығысты құзыреттілік деңгейі және қақтығыс жағдайлардағы мінез-құлықтың басым стратегиялары бойынша эксперименттік және бақылау тобына бөлінді: эксперименттік топқа коммуникативтік төзімділік деңгейі төмен, қақтығысты құзыреттілік деңгейі жоғары, эмоционалды шиеленісі жоғары және жанжалдағы бәсекелестік және болдырмау сияқты мінез-құлық стратегиялары басым 40 жеткіншектер кірді; жеткіншектердің бақылау тобына қарым-қатынас төзімділігі мен қақтығысты құзыреттілігі жоғары, орташа және деңгейі жоғары, қақтығысты жағдайларда ынтымақтастыққа ұмтылатын, эмоционалды шиеленіс деңгейі төмен 40 кәмелетке толмаған жеткіншектер кірді.

- Топтарды салыстыру эксперименттік және бақылау тобына бөлу жеткіншектер арасындағы қақтығысты жағдайларды шешудің әлеуметтік-психологиялық тәсілдерін дамыту жөніндегі бағдарламаның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес болғанын көрсетті. Эксперименттік топқа қарым-қатынас дағдыларын түзету мен дамытуды, қақтығысты жағдайларда мінез-құлықтың жаңа тәсілдерін үйренуді қажет ететін жеткіншектер кірді.

Эксперименттің қалыптастырушы кезеңінде эксперименттік топтың жеткіншектері тренингтерден өткеннен кейін қақтығыс құзыреттілік дағдыларын қалыптастырды:

- эмоционалды шиеленіс деңгейі төмендеді;
- коммуникативтік толеранттылық деңгейі артты;
- қақтығысты құзыреттілік деңгейі артты;
- жеткіншектер ымыраға келу және ынтымақтастық сияқты қақтығыстардағы мінез-құлық стратегияларын жиі таңдай бастады.

Жүргізілген зерттеу жеткіншектер арасындағы қақтығыстарды шешудің әлеуметтік-психологиялық әдістерінің тиімділігін дәлелдеді және мектеп психологиялық қызметін жетілдірудің жаңа мүмкіндіктерін ашты. Негізгі болжам өз дәлелін тапты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Крайг, Грейс. Психология развития = *Human developmen: учебное пособие* / Грейс Крайг, Дон Бокум. – 9-е издание. – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – 940 с.: ил. – (Мастера психологии). – ISBN 5-94723-187-5.
2. Реан А.А., Коновалов И.А., Новикова М.А., Молчанова Д.В. Профилактика агрессии и деструктивного поведения молодежи: анализ мирового опыта / Под ред. А.А. Реана. СПб.: Издательско-полиграфическая компания «КОСТА», 2021. – 296 с.
3. Аницупов, А.Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе / А.Я. Аницупов. - Москва: Изд-во центр ВЛАДОС, 2003. — 208с.
4. Авдулова, Т.П. Психология подросткового возраста: учебник и практикум для вузов / Т. П. Авдулова. — Москва: Издательство Юрайт, 2025. — 394 с.
5. Божович, Е.Д. Психологические особенности личности подростка / Е.Д. Божович. — Москва: Изд-во Знание, 1979. 3. Л.И. Божович - Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. — 1978. — №4.
6. Толстых, Н. Н. Психология подросткового возраста : учебник и практикум для вузов / Н. Н. Толстых, А. М. Прихожан. — Москва : Издательство Юрайт, 2025. — 446 с. — (Высшее образование). — ISBN 978-5-534-20205-2.
7. Freud, Sigmund. "The Dissolution of the Oedipus Complex." *The Freud Reader*, edited by Peter Gay, W. W. Norton & Company, 2001, pp. 313–322.
8. Hall, G. Stanley "Adolescence: Its Psychology and Its Relation to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion, and Education". *Volume II* 1904. С.363-647.
9. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. М.: Изд-во «Смысл», Изд-во «Эксмо», 2005.
10. Драгунова, Т.В. Кризис объясняли по-разному // *Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов* / сост. Л.М. Семенюк. — Москва : Издательство НПО МОДЭК, 1998. — 357с.
11. Елишибекова Қ.Ж. Жанжалдарды басқару: Лекция курсы / Қ.Ж. Елишибекова – Алматы: «Тұран» Университеті, 2022. – 99 б.
12. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. – СПб.: Речь, 2012. – 392с.
13. Орлов А. И. Двухвыборочный критерий Вилкоксона — анализ двух мифов // *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*, № 104, 2014, С.91-111.

References

1. Krajg, Grejs. Psihologiya razvitiya = *Human developmen: uchebnoe posobie* / Grejs Krajg, Don Bokum. – 9-e izdanie. – Sankt-Peterburg: Piter, 2004. – 940 s.: il. – (Mastera psihologii). – ISBN 5-94723-187-5.
2. Rean A.A., Kononov I.A., Novikova M.A., Molchanova D.V. Profilaktika agressii i destruktivnogo povedeniya molodezhi: analiz mirovogo opyta / Pod red. A.A. Reana. SPb.: Izdatelsko-poligraficheskaya kompaniya «KOSTA», 2021. – 296 s.
3. Ancupov, A.Ya. Profilaktika konfliktov v shkolnom kollektive / A.Ya. Ancupov. - Moskva: Izd-vo centr VLADOS, 2003. — 208s.
4. Avdulova, T.P. Psihologiya podrostkovogo vozrasta: uchebnik i praktikum dlya vuzov / T. P. Avdulova. — Moskva: Izdatelstvo Yurajt, 2025. — 394 s.
5. Bozhovich, E.D. Psihologicheskie osobennosti lichnosti podrostka / E.D. Bozhovich. — Moskva: Izd-vo Znanie, 1979. 3. L.I. Bozhovich - Etapy formirovaniya lichnosti v ontogeneze // Voprosy psihologii. — 1978. — №4.
6. Tolstyh, N. N. Psihologiya podrostkovogo vozrasta : uchebnik i praktikum dlya vuzov / N. N. Tolstyh, A. M. Prihozhan. — Moskva : Izdatelstvo Yurajt, 2025. — 446 s. — (Vysshee obrazovanie). — ISBN 978-5-534-20205-2.

7. Freud, Sigmund. "The Dissolution of the Oedipus Complex." *The Freud Reader*, edited by Peter Gay, W. W. Norton & Company, 2001, pp. 313–322.
8. Hall, G. Stanley "Adolescence: Its Psychology and Its Relation to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion, and Education". Volume II 1904. С.363-647.
9. Vygotskij L.S. *Psixologiya razvitiya rebenka*. M.: Izd-vo «Smysl», Izd-vo «Eksmo», 2005.
10. Dragunova, T.V. *Krizis obyasniali po-raznomu // Hrestomatiya po vozrastnoj psixologii : uchebnoe posobie dlya studentov / sost. L.M. Semenyuk*. – M. : Izdatelctvo NPO MODEK, 1998. – 357s.
11. Elshibekova Қ. Zh. *Zhanzhaldardy basқaru: Lekciya kursy / Қ. Zh. Elshibekova* – Almaty: «Тұран» Universiteti, 2022. – 99 b.
12. Nasledov A.D. *Matematicheskie metody psixologicheskogo issledovaniya. Analiz i interpretaciya dannyh*. – SPb.: Rech, 2012. – 392s.
13. Orlov A. I. *Dvuhvyborochnyj kriterij Vilkoksona — analiz dvuh mifov // Politematicheskij setevoy elektronnyj nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, № 104, 2014, S.91-111.

МРНТИ 15.81.61

<https://doi.org/10.51889/2959-5967.2025.84.3.024>

Багиярова Ф.А.¹ , Саитгапеева Г.Г.² *

¹ *Казахский Национальный медицинский университет имени С.Д. Асфендиярова (Алматы, Казахстан)*

² *Университет Туран (Алматы, Казахстан)*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕСТРУКТИВНЫХ СЕМЕЙНЫХ КОНФЛИКТОВ И НАСИЛИЯ

Аннотация

Проблема бытового насилия в семьях остаётся одной из наиболее острых социальных и психологических задач, особенно среди молодых пар, находящихся на этапе становления взаимоотношений. Целью настоящего исследования стало выявление ключевых социально-психологических факторов, способствующих развитию деструктивных конфликтов и насилия в партнёрских отношениях, а также обоснование эффективных психопрофилактических подходов. В рамках теоретического анализа выделены три группы факторов: психологические (низкий уровень самоконтроля, дефицит навыков саморегуляции), социальные (экономическая нестабильность, культурные установки) и индивидуальные (детские травмы, усвоенные модели насильственного поведения). Основой эмпирической части послужило анкетное исследование, в котором приняли участие 73 респондента. Использовались как авторские вопросы, так и адаптированные шкалы из валидированных опросников (CTS2, DERS, IRI и др.). Результаты показали высокий уровень эмоциональных барьеров, недостаток открытой коммуникации и дефицит эмпатии в отношениях, что коррелирует с проявлениями конфликтности и агрессии. Обнаружено преобладание избегания и раздражительности как стратегий взаимодействия. На основе полученных данных разработаны рекомендации по внедрению психопрофилактической программы, основанной на методе самосовладания, концепции саморегуляции (по Д. Гоулману) и копинг-стратегиях (по Р. Лазарусу и С. Фолкман). Предлагаемая программа включает психообразовательные тренинги, семейные консультации и группы поддержки. Исследование подчеркивает необходимость ранней диагностики и системной профилактики деструктивных моделей взаимодействия для формирования устойчивых и безопасных партнёрских отношений.

Ключевые слова: семейные конфликты, бытовое насилие, копинг-стратегии, самосовладание, социально-психологические факторы.